

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity

e-ISSN: 2587-1854 OMUIFD, December 2021, 51: 123-148

Mecaz Fenomeni Üzerine Yapısal ve Semantik Bir Analiz

A Structural and Semantic Analysis on the Metaphor Phenomenon

Dr. Mehmet KÖKLÜDAĞ¹

¹ mkokludag@hotmail.com • ORCID > 0000-0001-8992-6560

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15 Ekim / October 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 2 Kasım / November 2021

Yıl / Year: 2021 | **Sayı – Issue:** 51 | **Sayfa / Pages:** 123-148

Atrif/Cite as: Köklüdağ, M. "Mecaz Fenomeni Üzerine Yapısal ve Semantik Bir Analiz - A Structural and Semantic Analysis on the Metaphor Phenomenon". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 51, Aralık 2021: 123-148. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1010447>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

<https://doi.org/10.17120/omuifd.1010447>

MECAZ FENOMENİ ÜZERİNE YAPISAL VE SEMANTİK BİR ANALİZ^[1]

ÖZ:

İnsanın dünya tecrübesi ve bilincin dil algısı içindeki bütün rasyonel-irrasyonel veya fiziksel-metafiziksel ilişkiler, mecaz fenomeniyle bağlantılıdır. Bu bağlantı mecazın dili, kültürü ve düşünceyi şekillendiren bir fenomen olarak bilginin ve gerçekliğin inşasındaki kesintisiz rolü dolayısıyla. Çalışmamızda mecazın bu rolü yapısal ve semantik açıdan analiz edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak geleneksel mecaz teorisi, Abdülkâhîr el-Curcânî'nin görüşlerinden hareketle ikame nazariyesi ekseninde tartışılmış ve bu nazariyenin kurgusu, etkisi ve sahip olduğu figüratif dil modeli çeşitli önermeler ışığında tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu nazariyeye göre mecazın geleneksel dil kullanımında adlandırma sürecindeki figürlerden birisi olarak dil oyununda isimlendirme rolünü üstelenen unsur olduğu ve ikame yapı teorisinin insanın kıyas yapma becerisinin edebi biçimde tezahür etmesiyle ilişkili olduğu görülmüştür. İkinci olarak mecaz sorunu nazım, etkileşim, gerilim ve sapma kavramları ışığında cümle semantiği açısından tahlil edilmiştir. Bu bağlamda mecazın bazı semantik alanların kesiştiği noktada meydana gelen bir semantik olay/söylem ve kendi bağlamı içinde gerçek bir eylem statüsüne haiz yeni bir bağlamsal eylem / anlam potansiyeline sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu potansiyelin mecazi ifadelerin epistemik veya bilişsel yani mecazın dili şekillendirme ve kavramlarımızı yeniden tasarımıyla işlevinin izah edilmesine imkan tanıyacağı bunun da dini, siyasi, sosyal ve edebi olgulara bakışta bize yeni perspektiflerin kapısını aralayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mecaz, yapısal analiz, semantik analiz

A STRUCTURAL AND SEMANTIC ANALYSIS ON THE METAPHOR PHENOMENON

ABSTRACT:

The phenomenon of metaphor is connected with the human experience of the world and the language perception of consciousness, whether rational-irrational or physical-metaphysical. This connection is due to the uninterrupted role of metaphor in constructing knowledge and reality as a phenomenon that shapes language, culture, and thought. In our study, this role has been analyzed in terms of structure and semantics. In this context, firstly, the traditional metaphor theory was

[1] Bu makale "Arap Dilinde Gerçekliğin Farklı Tezahür Biçimi Olarak Mecaz Sorunu" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

discussed on the axis of the substitution theory, based on the views of Abdulkahir al-Curcânî. The structure of substitution theory, its effect, and its figurative language model tried to be determined in the light of various propositions. According to this theory, it has been seen that metaphor is the element that plays the role of naming in the language game as one of the figures in the naming process in traditional language use, and the substitution structure theory is related to the literary manifestation of human's ability to make comparisons. Secondly, the problem of metaphor is analyzed in terms of sentence semantics in light of the concepts of nazm, interaction, tension, and deviation. In this context, it has been determined that metaphor has the potential of a semantic event/discourse that occurs at the intersection of some semantic fields and a new contextual action/meaning that has the status of real action in its context. We concluded that this potential would explain the epistemic or cognitive function of metaphorical expressions to shape language and redesign our concepts, and this also will open the door to new perspectives when looking at religious, political, social, and literary phenomena.

Keywords: Metaphor, structural analysis, semantic analysis

GİRİŞ

Tarihi açıdan mecaz, dil-dünya-imge arasındaki müşahhas ve mücerret ilişkilerin kavranmasında son derece kritik bir fenomendir. İnsanın dünya tecrübesi ve bilincin dil algısı içindeki bütün rasyonel-irrasyonel veya fiziksel-metafiziksel ilişkiler, mecaz fenomeniyle bağlantılıdır. Bu bağlantı mecazın dili, kültürü ve düşüncüyü şekillendiren bir fenomen olarak bilginin ve gerçekliğin inşasındaki kesintisiz rolü dolayısıyla. Buradaki süreklilik ontolojik-tarihsel açıdan gerçekliğin inşasında rol oynayan anlamların, normların, sembollerin ve benzeri diğer unsurların durmaksızın üretiminden ileri gelmektedir.^[2]

Mecazi yapının temel epistemik fonksiyonu, bilinmeyen veya az bilinen bir şeyi muhtelif araçlarla daha iyi bilinen şey açısından tanımlayarak bizim şeylere bakış açımızı değiştirmesidir. Ontolojik fonksiyonu ise gerçekliğin farklı şekillerde görünmesine imkan tanıyan yeni bir yolla gerçekliği dile getirerek farkındalık oluşturmaya katkı sağlamasıdır.^[3] Bu iki fonksiyon mecazların gerçeklik ile lafzi / hakiki kelamla aynı seviyede bağ kurduğunu ve hatta lafzi kelamın yapısı gereği

[2] H.A. Абикинова Матвеева, А.Ж., "Using Metaphor For Constructing Social Reality In The Novels "1984" By George Orwell And "Brave New World" By Aldous Huxley", УДК, 81-26, 2014-10, 25.

[3] Jose Medina, *Language Key Concepts in Philosophy*, (London and New York: Continuum, 2005), 128.

hiçbir şekilde kuramayacağı bazı ilişkileri mecazların kurabileceğini ima eder. Bu bakımdan mecaz köklü teolojik gerçeklikler ve açmazlarla bağ kurmak için en uygun yapılardan birisidir.^[4]

Heidegger'in 'dil varlığın evidir'^[5] sözünden hareketle varlığın dil evi içerisinde anlaşıldığı dünyamızda bir gerçekliğin mecaz yoluyla farklı şekilde görünür kılınması ne anlama gelmektedir? Mecaz vasıtasıyla bir hakikat farklı açıdan görülebiliyorsa, bu perspektifin bizzat kendisi yeni bir hakikat midir? Eğer öyleyse bu, hali hazırda hakikat olarak bilinen şeyin yapısına yönelik bir tahrif veya meydan okuma değil midir? ^[6] Yeni bir hakikat değilse hangi amaca matuftur? Bu noktada epistemolojik karmaşanın önüne nasıl geçilmektedir? Diğer taraftan mecaz yapısının dil, dünya ve insan bilinci arasında gerilime neden olduğu düşünülebilir mi? Gerçekten böyle bir gerilim varsa fonksiyonu nedir? Bu bağlamda mecazın gerilimden beslenerek eylemi şekillendiren bir dil olayına dönüştüğü söylenebilir mi? Bu dil olayı gerçeklik için nasıl alan açmaktadır? Diğer ifadeyle mecaz gerçeklik için yeni perspektif sunma işlevini nasıl gerçekleştirmektedir? Bu işlevin icrasıyla ilgili şayet bir gerçekliği ifade ederken lafzi ifade yerine mecaza başvuruluyorsa bu, onun söyleme olağanüstü bir güç kattığı anlamına gelir mi? Gerçekten böyle bir güç varsa, bu güç nerede ve nasıl açığa çıkmaktadır? Bu gücün tatbiki esnasında ortaya çıkan baskı dil, dünya ve insan arasındaki ilişkide ne tür değişimler, kırılmalar meydana getirmekte ve mecaz vasıtasıyla ortaya çıkan bu yeni tecrübe, insan hayatına ve düşüncesine yönelik ne tür katkılar sağlamaktadır?

Mecaz sorunuyla ilgili tarihsel tartışmalar incelendiğinde lafzi ifade, bir tür realizm düşüncesinin neticesi olarak şeyleri olduğu haliyle yansıtan saf kavrayışı ^[7] temsil eden bir konumu işgal ederken mecazın bu anlamda onun kadar güçlü ve güvenilir olmadığı mecaz üzerine yapılan tartışmalardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla geleneksel belagat yoluyla anlamın katı biçimde sınırlandırılmak istenmesi bu saf kavrayışa erişme çabası olarak düşünülebilir.

Arap-İslam tarihinin bazı evrelerinde görülen lafzi ifadenin tahakkümünün ideolojik temsile bürünmesi yani lafızcılık (literalizm) durumunda dilin figüratif karakteri etkisizleştirilerek lafzi ifade dilin işlevi yerine hakikatin / gerçekliğin bizzat kendisiyle ilgili bir sorun olarak düşünülmüştür. Kalam ile kalamın manasının ya da kastının anlaşılması arasındaki bağlantı aşındığı için kelimelerin lafzi olarak bir hakikate tekabül ettiğini ^[8] düşünenler, dilin çözümlenmesiyle gerçekliğin çö-

[4] Erin M. Heim, *Adoption in Galatians and Romans*, (Boston: Brill, 2017), 2.

[5] Martin Heidegger, "Letter on Humanism", *Global Religious Vision*, Vol 1/1, (July 2000), 83.

[6] Fleur Houston, "Can a Sermon be Boring? Metaphor and Meaning", *Reforming Worship: English Reformed Principles and Practice*, Keith Righlin Julian Templeton (ed.), (U.S.A.: Wipf and Stock, 2012), 91.

[7] Saf kavrama / algılama kavramı tarihsel bağlamı için bkz. Hans Georg Gadamer, "Felsefe ve Edebiyat", *Edebiyat Nedir?*, İstanbul: Babil yayınları, 2002), 14.

[8] Paul de Man, *Okuma Alegorileri*, (İstanbul: Paradigma Yay, 2008), XXII.

zümlemeceğini savunanlar^[9] ve bu konuda daha esnek olanlar arasında tartışmalar vuku bulmuştur.^[10] Bu sebeple dil merkezli bir kültürel yapı üzerine şekillenen Arap-İslam geleneğinde mecaz konusu hem teolojik hem de edebi açıdan son derece hassas bir eşiktir.^[11] Özellikle dini metinlerde mecaz olarak tanımlanan şeyin anlamlandırmanın bir parçası olup olmadığı^[12] yahut böyle bir şeyin varlığı veya yokluğu tartışması;^[13] edebi metinlerde ise mecaz ve istiarenin doğasındaki tecdit vasfının geleneksel şiirin tabiatını değiştirdiği^[14] yahut bozduğu iddiası sorunun tespitinde belirleyicidir.

I. MECAZIN YAPISAL KARAKTERİ

Klasik Arapça lügatlerde mecaz genellikle جَزَّ يَجُوزُ جَوْزًا mastarından türetilen mimli-mastar veya ism-i mekan kalıbında bir yerden geçmek, intikal etmek ve geçilen yol anlamlarında kullanılır.^[15] Mecaz kelimesinin bu tarz kullanımı Aristoteles'in metafor (istiare) kavramındaki meta (öte) ve pherein (aktarmak, taşımak) kelimelerinin birleşiminden meydana getirdiği metaphore (istiare) kavramıyla benzeşir.^[16] Her iki gelenekte de mecaz; etimolojik olarak ilerlemek (yolu yürümek /^[17] (جَزَّ فِي الطَّرِيقِ ve taşımak (pherein / to carry); öteye geçmek (مَجَازٌ) ve değişim / öte (meta / beyond) anlamlarıyla bir tür semantik hareketliliğe^[18] imada bulunur. Bu anlam örgüsü, mecazın dil içinde farklı alan açma potansiyeline sahip bir fenomen olduğuna işaret eden etimolojik tarihsel zemini yansıtır.

Arap dilbilgini ve edebiyat teorisini Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1078-79) mecaz ve istiarenin birbirinden farklı fenomenler olmadığını ancak mecazın istia-

[9] Handan Karadayı, "Magritte ve Wittgenstein Bağlamında Resim - Dil İlişkisi ve Gerçeklik Arayışı", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, (Ekim 2008), 5.

[10] Detaylı bilgi için bkz. Abdulluttalip Arpa, "Kur'an'da Mecâz Tartışmaları ve İbn Teymiyye (728/1323)'nin Mesele'ye Yaklaşımı", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 44, (2010) ; Abdulluttalip Arpa, "Zâhirilik ve Mecâz -İbn Hazm Örneği-", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, cilt XIV, (2012/1).

[11] Soner Gündüzöz, "Klasik ve Modern Arap Literatürü Açısından İslam Düşüncesinde Hakikat ve Mecaz Tartışmaları", *İslami İlimler Dergisi*, yıl 8, cilt 8, sayı 1, (Bahar 2013), 31.

[12] Zeynep Gemuhluoğlu, "İslam Düşüncesine Özgü Bir Poetikadan Söz Edilebilir mi?: İlk Dönem Kelam ve Dil Alimlerinde Din Dili-Mecaz/Şiir-Mecaz İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, (2009/1), 109.

[13] Hîkmet Akdemir, "Kur'an-ı Kerim'de Mecazın Varlığı Problemi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV, (1998), 61.

[14] Saadi A. Simawe, "Modernism and Metaphor in Contemporary Arabic Poetry", *World Literature Today*, Vol. 75, No. 2, (Spring 2011), 276.

[15] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), "Caze", 5/326; Halil b. Ahmed, Kitabu'l-'Ayn, Abdülhamid Hindâvî (ed.), (Beyrut/Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1424 H.), "Caze" 1/272.

[16] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma, 1999), "Metafor", 286.

[17] Ahmed, "Caze", 1/ 272.

[18] Philip Wheelwright, *Metaphor and Reality*, (Bloomington & London: Indiana University Press, Manufactured in the United States of America, 1973), 69.

reden daha umumi bir kavram olduğunu söyler^[19] ve Curcânî istiareyi ‘ilk vaz edildiğinde kendisine ait bir aslı olduğu bilinen lafzın, bu aslın dışında kullanılması ve bulunması zorunlu olmayan başka bir yere nakledilmesi suretiyle ödünç / eğreti (كالغارية) durması’ şeklinde tarif eder.^[20] Tanımda geçen kelimenin başka bir yere nakledilmesi (نقل) suretiyle ödünç alınması, ikame (إقامة) ya da Curcânî’nin ifadeyiyle nakil (نقل) düşüncesinin temelini oluşturur.^[21] İkame sözlükte bir şeyin yerine geçme, onu başka bir şeyle değiştirme (أقامَ مَقَامَهُ / قامَ / قامَ); nakil ise bir şeyi başka bir yere aktarma (نقله إلى) eylemine delalet eder.

İstiare, mübalağa düzeyinde teşbih yapmak kastıyla sözü söyleyenin bir ismi aslından başka bir yere nakletmesiyle meydana getirilir.^[22] Teşbih, istiarenin gerçekleşmesinin (في فعلها) illeti ve sebebi olarak görülür.^[23] Bu sebeple teşbih, istiarenin amacı ve aslı özelliği sayılır.^[24] Teşbih istiare değildir, fakat istiare, teşbih amacıyla yapılır.^[25] Bununla birlikte istiare hakikatin kısa ve öz formu da değildir, fakat icaz ve ihtisar istiare ile meydana gelir ya da icaz ve ihtisardaki maksat istiarede bulunur.^[26] İstiarede bir şey başka bir şeye benzetilirken edat kullanarak açık şekilde teşbih yapmak yerine, benzetilen (müstear-minh / müşebbeh-i bih) zikredilerek benzeyen (müşebbeh / müstear leh) için ödünç alınır.^[27] Örneğin ‘bir aslan gördüm / زَأَيْتُ أَسَدًا / cümlesinde cesareti öne çıkartılmak istenen adam için aslan / أَسَدٌ ismi ödünç alınmıştır. Müşebbeh (adam / رَجُلٌ) için müşebbeh-i bih lafzı (aslan / أَسَدٌ) eğretileme yapılmıştır.^[28]

Mecazın bir kelimenin başka bir kelime yerine geçmesi (ikame) açısından tanımlanma işleminin neticesi şudur: A’nın mecazı B’dir; A, herhangi bir kelimeye ya da ifadeye delalet ederken B de bir anlamda onun nihai doğal karşılığı maka-

[19] Abdulkahir el-Curcânî, *Kitabu delâilü'l-icâz*, Mahmud Muhammed Şakir (thk.), (Mektebetü'l-hancı matbatü'l-medeni, ts.), 462.

[20] el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa fî 'ilmi'l-beyân*, 31.

[21] Diğer beyan sanatları da benzer özellikleri taşımaktadır. Mesela teşbih belirli bir maksat için bir edat ile aralarındaki ortak nitelikten dolayı bir şeyi başka bir şeye benzetme; mecaz-ı mürsel müşabehet alakası dışında bir şeyle kelimeyi esas manası dışında kullanma; mürekkeb mecaz birkaç lafızdan meydana gelen bir cümleyi benzerlik harici tam bir ilgi yüzünden kendi manası dışında kullanma; mecaz-ı akli bir fiil veya fiil manasına gelen ismi (kendi failine isnadına engel olan bir karine bulunmak şartıyla) bir ilgi yüzünden müttekellime göre gerçek failinden başkasına isnat etme; kinaye bir sözü gerçek manasına gelebilecek şekilde onun dışında başka bir manada kullanma sanattır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nusrettin Bolelli, *Belâgat*, (İstanbul: İFAV, 2011).

[22] el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa fî 'ilmi'l-beyân*, 280.

[23] el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa fî 'ilmi'l-beyân*, 174.

[24] el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa fî 'ilmi'l-beyân*, 30,32.

[25] el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa fî 'ilmi'l-beyân*, 31.

[26] el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa fî 'ilmi'l-beyân*, 174.

[27] el-Curcânî, *Kitabu delâilü'l-icâz*, 67.

[28] el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa fî 'ilmi'l-beyân*, 33.

mındadır.^[29] Bu bilimsel yaklaşım, tarihsel olarak Arap dili edebiyatı mecaz teorisinin istikametini belirlemiştir. Bu istikamet, hakikat ve mecazın sahip olduğu eşit ontolojik zeminin giderek ortadan kalkmasına yol açtığı söylenebilir. Başka bir deyişle mecaz belirli kelimelerin ve yapıların temsili (idiomatik)^[30] kullanımını tanımlayan bir terime indirgenmiş, hakikat de mecaz ile bir çift olmakla aşamalı olarak kendi ontolojik varlığından çekilerek lafzi / katı bir yapıya dönüşmek zorunda kalmış ve esnek yönlerinden birisini yitirdiği için Arap dilinin tarihsel anlam potansiyeli sınırlanmıştır.^[31]

Curcânî'nin mecaz / istiare yaklaşımıyla ilgili yapılan tanımlamalardan ve incelenen eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla kelime (الكلمة) veya lafız (اللفظ) mecazın temel referans birimi olarak görülmektedir. Aslında genel itibarıyla beyan ilmindeki söz sanatları -mürekkep mecaz ve temsili istiare hariç- tek kelimeye dayalı edebi kullanımlardır. Çünkü nakil işlemi kelime vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu sebeple mecazi yapının temel işlevi açısından kelime, anlamın etkisini taşıdığı, mecazi anlama kendisiyle ulaşıldığı ve hakikat-mecaz arasındaki semantik ilişkinin kelimeye açığa çıktığı varsayıldığı için geleneksel mecaz yapısının merkezindedir.^[32] Dolayısıyla Curcânî'de ve geleneksel belagat düşüncesinde bir bütün olarak ifade formunda üretilen mecazda odak noktası kelime olduğu için önemli husus mecazın kelimeye / lafza nasıl odaklandığını göstererek yorumlamanın çerçevesini çizmektir. Kelimenin / lafzın bu özelliği mecazın fonksiyonuyla ilgili karakteristik tezahür alanı olarak belirlenmiştir.

İkinci karakteristik özellik mecaz, kelimenin bir yerden başka bir yere nakli (نقل) açısından tanımlanmaktadır. Kelime, hakiki anlamından başka bir anlama nakledilmekte veya kendi anlamı dışında bir şey için ödünç alınmaktadır. Nakledilen veya ödünç alınan bu kelime, noksan kelimenin yerine konularak bir semantik eksikliğin^[33] giderilmesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla nakil açısından tanımlanan mecazda kelime için hakiki bir anlam varsayıldıktan sonra bu anlam, kendisine benzer bir şeyle karşılaştırma veya aradaki bir benzerliğe işaret etmek kastıyla başka bir şeye tatbik edilmektedir. Bu semantik hareketlilik (nakil), tipik olarak daha somut ve kolay kavranabilir suretten daha muğlak ve tuhaf olana doğru işletilen bir süreci ifade etmektedir.^[34] Mesela الْحَيَاةُ أَحْلَامٌ وَوَلَدٌ / hayat bir çocuğun rüyasıdır' cümlesinde, hayat, çocuğun rüyasına göre daha somut veya yaşlılıkta saçın ağarmasının öne çıkartılmak istendiği وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا / başım bembeyaz tuttuştu'

[29] Heinrichs, "On the Genesis of the ḥaḳīqa-majāz Dichotomy", 123.

[30] Goldstein, "Abu'l-Faraj Haru'n (Jerusalem, 11th c.) on majāz, between usul'al-nah-w, us'u'l al-fiqh and i'ja'z al-Qur'an", *Der Islam*, 90/2, (2013), 395.

[31] Heinrichs, "On the Genesis of the ḥaḳīqa-majāz Dichotomy", 137-8.

[32] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 3.

[33] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 18.

[34] Philip Wheelwright, *Metaphor and Reality*, 72-73.

ayetinde bembeyaz tutuşmak sıradan dil açısından oldukça farklı bir kullanımdır. Dolayısıyla nakil mantığıyla bir dil oyunu içerisinde suretler / imajlar kıyaslanarak istenilen mecazi figürün üretilmesi sağlanmaktadır. [35]

Üçüncü karakteristik özellik nakil veya ödünç düşüncesinde transfer edilen lafzın / kelimenin bulunduğu konumda sıradışı ve yabancı olmasıdır. Lafız kendi konumundan sapmakta (inhiraf) ve aslından uzaklaşmaktadır, ancak yine de lafzın hakiki statüsü bilinmektedir. Bu şekilde meydana getirilen yabancılıkla tuhaf, süslü ve genişletilmiş bir dil kullanımı yaratılmaktadır. Örneğin cesur bir adam için söylenen ‘bir aslan gördüm’ cümlesinde aslan lafzı, hakiki anlamı baki olmakla birlikte bu asıldan saparak cesur bir adamı işaret etmesi nedeniyle aslından uzaklaştırılmaktadır. Dolayısıyla mecaz yoluyla belirli bir düzen ve oyun dahilinde mantıksal kutuplar arasında gerçekleşen dilsel bir tahrif yansıtılmaktadır. [36]

Netice itibarıyla Curcânî’nin yaklaşımında bir asıldan ödünç alma, noksan olan -fakat ulaşılabilir- kelimenin yerine bir başkasını ikame etme ve sıradan kullanımdan sapma fikirleri, hakiki-mecazi karşıtlığı (karakteristiği) içinde özümsemektedir. Bu potada kelime asimile edilerek kuralları yeniden belirlenmiş bir oyuna (mecaza) evrilmektedir. Tersten söylersek mecaz, hazır bir düzen içinde figüratif dil kullanımıyla üretilen dil oyununa dönüşmektedir. [37]

Dil oyunu bağlamında belirtmek gerekirse mecaz hakkında mecazi olmayan bir şekilde konuşmak neredeyse mümkün değildir. Dolayısıyla mecazın veya diğer edebi sanatların ürettiği bazı figürlerin izinin sürülebileceği ikame, sapma ve ödünç alma fikri gibi yapısal araçların mecazi ya da metafizik olmayan hareket noktası oldukça sınırlıdır. [38]

Dikkat çekildiği üzere Curcânî’nin mecaz teorisinde kelimenin konumu son derece önemlidir. Bu bağlamda mecaz teorisinin nasıl kurgulandığının yahut hangi önermeler ışığında bu teorinin oluşturulduğunun izahı noktasında mecazın yapısal karakteriyle ilgili aşağıda ileri sürülecek önerme halkalarının birleştirilmesi, bu figüratif dil modeli içinde kelimenin ne denli önemli olduğunun tespit edilmesine yardımcı olabilir.

Belirli tür ve cinslere ait kelimeler, lügatte konulan asli ve yan anlamlarıyla hakiki anlamı oluştururlar. Buna karşın mecaz / istiare, hakiki olmayan veya figüratif anlam sınıflandırmasına tabidir (hakiki-figüratif kelime / anlam faraziyesi). [39] As-

[35] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 18.

[36] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 21-22.

[37] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 51.

[38] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 18-19.

[39] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 51-52.

İnşa dil içinde neyin lafzi (literal) neyin figüratif olduğunu belirlemek oldukça güçtür. Bu sebeple hakiki ifade tamlaması, geleneksel standart kullanımla uyumlu, dilin söz dizim kuralları (النحو) açısından gerçeklik-yanlışlık kriterini doğrudan test etmeye elverişli ve lafzi anlam ağına bozmayan ifadeye matuftur. Bu anlamda yönetmesi, öğrenmesi ve öğretmesi kolaydır. ^[40] Diğer taraftan dilin çoğu mecazi kabul edildiği takdirde dünyadaki şeylere / durumlara doğrudan karşılık olması anlamında hakiki (literal) dil kullanımı, bilimin teknik dili dışında oldukça seyrek- tir. ^[41] Dolayısıyla mecazi-hakiki ayrımı büyük oranda pragmatiktir yani semantik gerçeklik-doğrulukla ilgili değildir. Aksi takdirde söz dizim açısından hatalı olan figüratif ifadenin çıkarsama yoluyla ulaşılan anlamının da gerçek dışı sayılması gerekir. ^[42]

Ancak dil yapısı içinde hangi kelimelerin/ifadelerin mecazi olmadığını tam olarak kestirmek mümkün olmasa da kategorik tasnife dayalı belagat sanatları en azından dile dahil olan yeni mecazların ve diğer sanatsal kullanımların tespit edilmesine imkan tanır. Bu bakımdan belagat sanatları sadece mecazın veya edebi figürlerin değil aynı zamanda kelimelerin anlam genişlemesini ve değişimini tetik-leyen genel dil sürecini takip etmeye izin verir. ^[43]

Bazı durumlar lafzi / hakiki kelimeler yerine figüratif kelimelerle dile getirilir. Hakiki kelimenin söylem içinde bu tarz bir eksikliği, biçimsel tercih veya gerçek noksanlıktan kaynaklanabilir. Ancak her iki durumda da ifadedeki semantik boş- luğun veya lügat eksikliğinin doldurulması amacıyla hakiki olmayan terime baş- vurulabilir (semantik noksanlık faraziyesi). Bu eksiklik yabancı bir kelime ödünç alınarak kapatılabilir (istiare faraziyesi). Ödünç alınan kelimenin tatbiki esnasında ödünç alınan figüratif anlam ve hakiki anlam arasında bir ayrışma meydana gelir (sapma / inhiraf faraziyesi). Ödünç alınan figüratif kelime ve noksan kelimenin hakiki anlamı arasında nakil yapabilmeyen nedeni şeklinde nitelendirilebilecek bir sebep / alaka bulunur. Örneklik teşkil eden bu alaka benzerliğe dayandırılır (teşbih faraziyesi). Bir eksiklik ya da tercihten dolayı figüratif amaçla ödünç alınan kelime, sahip olduğu hakiki anlamdan soyutlanmaksızın noksan kelimenin yerine ikame edilir. Burada figüratif kelime, elde mevcut hakiki bir kelimenin yerine ikame edil- diği için tercihe dayalı bir ikame ve değişmece gerçekleşir (ikame faraziyesi). ^[44] Bu işlemden ikame edilen kelime son tahlilde ifadenin bütün bilişsel anlamını yansı- mak için vitrinde sergilenen hakiki kelime konumundadır. ^[45]

[40] Hausman, *Metaphor and Art*, s. 19-20.

[41] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 94.

[42] Hesse, "The Cognitive Claims of Metaphor", 3.

[43] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 207.

[44] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 51-52.

[45] Max Black, *Models and Metaphors*, (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1962), 31.

Bir mecazı anlama süreci, mecazı meydana getiren sebep tarafından yönlendirilir. Bu mantık, ikame modelinde noksan olan hakiki kelimeyi tespit etme işlemiyle ilişkilendirilir. Bu sebeple anlama sürecinde hakiki kelime (müşebbeh-i bih), kendisinin yerine ikame edilmiş kelimeyle (müşebbeh) ilişkilendirilmek amacıyla geri getirilir. Bu geri getirme işlemiyle ikamenin başka sözcüklerle mealen ifade etme süreci olduğu ima edilir. Dolayısıyla ikame veya geri getirme mefhumuyla artı anlamdan ziyade tesirsiz (nötr) bir sonuç elde edilir (mealen anlatma faraziyesi).

Genel itibariyle sanatsal çalışmaların ve sanatsal ifade olarak mecazların anlam kaybına uğramaksızın bütünüyle tefsir edilmesi ve başka lafızlarla birebir mealen aktarılması mümkün değildir. Mesela ‘عَصْنَا الدَّهْرُ بِنَابِهِ’ / zaman bizi köpek dişleriyle ısırıyor’ mısraındaki mecazın anlamıyla ilgili mealen bir çok şey söylenebilir, fakat bunlardan hiçbirisi ifadenin barındırdığı sanatsal ve muhayyel anlamın ikamesi için yeterli görülmeceği için bu ifade birebir formüle edilemeyecek veya açıklanamayacaktır. [46] Dolayısıyla bu mecazın mealen aktarılamaması onun hiçbir şekilde yansıtılması mümkün olmayan hususi veya şifreli bir anlama sahip olmasıyla değil daha ziyade mealen aktarmanın sanatsal etkinin sahip olduğu gücü yansıtamamasıyla ilişkilidir. [47]

أَفْكَارُهُ الْخَضِرَاءُ عَيْمَةٌ اللَّوْنِ كَأَنَّ نَائِمَةً بِشِرَاسَةٍ / Renksiz yeşil fikirleri kızgın şekilde uyumaktaydı [48] yahut Picasso'nun ‘art washes from the soul the dust of everyday life / sanat günlük yaşamın tozunu ruhtan temizler’ ifadelerinin eksiksiz mealen aktarılması da oldukça zordur. Ayrıca bu misallerdeki anlam kaybı, bütün cümlenin temsiline dayanan istiarenin (اسْتِعَارَةٌ تَمَثِيلِيَّةٌ) nispeten daha karmaşık yapısından dolayı az önce verilen misaldeki tek kelimeye dayalı istiareye göre daha fazladır. Mealen aktarmada teşbih edatları veya doğrudan bir şeyin başka bir şeye benzerliği, lafzi şekilde ifade edileceği için bu teşbih edatlarının kullanımı veya açık lafzi benzerlik vurgusu arttığı oranda mecazın sanatsal / estetik dönüştürme gücü de aynı miktarda azalacaktır. [49] Diğer bir açıdan mealen aktarma sürecinde metindeki söz sanatının yerine bir başkasını ikame etmek gerekecektir. Netice itibariyle bu iki örnekten herhangi birinin mealen aktarılması, mecazın mecazi ve metafizik karakterinden dolayı müşebbeh ve müşebbeh-i bih arasındaki benzerliğin / alanın (المُشَابَهَةِ / العَلَاقَةِ) değerinin sanatsal ifadeye başvurmaksızın ortaya konması mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla mealen aktarmanın bütünüyle lafzi veya hakiki ifadelerle yapılması da güçtür. [50]

[46] Hausman, *Metaphor and Art*, 29.

[47] Black, *Models and Metaphors*, 44-46.

[48] John R: Searle, “Metaphor”, *Metaphor and Thought*, Andrew Ortony (ed.), (Printed in the United States of America: Cambridge University Press, 1993), 84-85.

[49] Heim, *Adoption in Galatians and Romans*, 31.

[50] Heim, *Adoption in Galatians and Romans*, 32.

Diğer yandan benzerlik alakası ilk olarak kelimelerin temsil ettiği fikirler arasında hareket ederek benzerlik teması ödünç alma, sapma, ikame ve mealen aktarma fikriyle birleştirilerek benzerlik öncelikle ödünç almayı, ödünç alma sapmayı, sapma ikameyi ve son olarak ikame de mealen aktarmayı motive eder ki mealen aktarma hakiki anlamı restore ederek ifadedeki mecazi sanatı fesheder.^[51] Bu bakımdan figüratif ifadeyi hakiki ifadeden ayıran en dikkat çekici özellik, figüratif ifadenin anlam kaybına uğramaksızın birebir mealen aktarılamamasıdır.^[52]

Genel itibariyle ikame yapısında üretilen belagat sanatlarının karakterize edildiği bu faraziyelerden sonuç mahiyetinde şu iki varsayıma ulaşılır: İlk olarak kelimenin / lafzın figüratif kullanımı yeni bir bilgi sağlamamaktadır. Şayet geri getirme ikame nazariyesini ilga edebiliyorsa yani müşebbeh kaldırılıp yerine müşebbeh-i bih koyulabiliyorsa ve bu durum, mecazın eksiksiz olarak mealen aktarılmasına izin veriyorsa mecazın yeni bir şey söylemediği varsayılır (yeni bilgi üretmemeye faraziyesi). İkinci olarak figüratif kullanım yeni bir şey öğretmiyorsa o zaman sadece dekoratif işleve sahip kabul edilir (tezyinat faraziyesi).^[53] Tezyinat faraziyesi mecazın belki de en sağlam özelliğidir, bu özellik sayesinde her daim mecazın sahip olduğu bir etkiden bahsedebilmekteyiz.

Böyle bir varsayım zinciri belagat düşüncesinde mecazın olağandışı dil kullanım kurgusuna ilişkin saf yapısal bir değerlendirmeyi ima eder. Bir kelimedeki ikame mecaz vasfının yeni bilgi üretmeye katkı sağlamaması ve bu nedenle kelamı süsleyen bir dekora dönüşmesi çıkarımı diğer deyişle indirgeme sorunu mecazın dil ve edebiyat içindeki kıymetiyle ilgili bir sorundan ziyade onun kelimedeki yapısal konumunun tespit edilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla mecaz insan düşüncesinde ve dilde aktif bir fenomen olarak kalmaya devam ettiği sürece yapısal etkinin zamansal konumu zorunlu olarak yeni değerlendirmeler ve bakış açılarıyla karşılaşacaktır.

II. MECAZIN SEMANTİK KARAKTERİ

Geleneksel dil yapısındaki hakiki ve hakiki olmayan isimlendirme ayrımında mecaz yabancı bağlamdan ödünç alınan kelime olduğu için sapmaya dayalı bir kullanımdır. Kelimenin ödünç alınarak sapma meydana getirilmesi benzerliğe ve kıyasa yaslanır. Böyle bir mecaz anlam kaybına uğramadan büyük oranda farklı kelimelerle mealen aktarılabildiği için mecazi anlam ve onun mealen aktarılan anlamının neticesi dekoratif fonksiyondur. Bu nedenle epistemik değildir. Her ne

[51] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 205.

[52] Hausman, *Metaphor and Art*, 21.

[53] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 51-52.

kadar Curcânî'nin suret^[54] unsurunu mecazi kelama dahil etmesi, mecazın biricikliğini vurguluyor olsa da ikame mecaz nazariyesinde mecaz için zorunlu olan şaşırtma, gerilim ve estetik yaratıcılık gibi nitelikler ön planda olmaması nedeniyle mecaz etki bakımından hala çok güçlü değildir.^[55]

Mecazın, kelamın hissi işlevlerinden biri görülmesinin ve anlam etkisinin tasvirle sınırlı kabul edilmesinin nedeni budur. Ancak bu durum cümle seviyesinde gerçekleşen mana üretiminin kelime üzerindeki etkisinin daha doğrusu kelime odaklı yapısının sonucudur. Dolayısıyla mecaz bir söylem ve bağlam içinde anlamlı hale geldiği için bundan sonraki yaklaşım cümle ve ifade semantiğiyle ilgili olmalıdır. Şair 'gök kubbenin sada'sından veya 'nazlı hilalin çehresini çatması'ndan bahsettiğinde karşılıklı etkileşim, dilsel gerilim ve yaratıcı estetik nazariyeleri bu mecazi ifadelerdeki hiçbir unsurun birebir ikamesinin mümkün olmayacağını iddia eder.^[56]

Geleneksel dil kullanımında adlandırma sürecindeki figürlerden birisi olarak istiare / mecaz dil oyununda isimlendirme rolünü üstlenen unsurdur.^[57] Adlandırma mantığında bir şey başka bir şey yerine (ad olarak) ikame edilir. Mecazın en ilkel boyutu olarak ikame yapı teorisi, insanın kıyas yapma becerisinin edebi biçimde tezahür etmesiyle ilişkilidir.^[58] Şu halde yaygın teamül açısından bir ismin aktarılması şeklindeki istiare yaklaşımı hatalı mıdır? Esas itibarıyla nakil düşüncesi hükmi (isim var olup gerçekte mevcut olmayan) ve nominal (lafzi anlamda gerçek olmayan) adlandırmayla ilgili bir nitelemedir. Hükmi / nominal yaklaşım mecazı açıklamaya ve hangi ifadelerin mecaz / istiare olduğunu keşfetmeye izin verirken onun gerçek manada nasıl meydana geldiği ve nasıl etki ettiği hususunda yeterli değildir. Ancak hükmi / nominal teoride kelime çoğu durumda mecazi anlamın etki mahalli olarak kalmaya devam ettiği ve yapının temelini teşkil ettiği için hiçbir şekilde feshedilemez. Diğer yandan kelimenin mecazi anlamın etki mahalli olarak kalmasının nedeni, söylem içinde kelimenin fonksiyonunun semantik benzerliği şekillendirmesinden ileri gelir.^[59]

Bu bakımdan klasik mecaz / istiare yaklaşımının herhangi bir revizyon olmaksızın yaşadığımız dünyadaki rolünü gerçek anlamda yerine getirme sorunu,

[54] Suret, Curcânî'ye göre 'gözle görüleni akılla bilmeye imkan veren temsil ve kıyastır'. Bu nitelik, cinsler arasındaki mesafenin (benzerlik-karşıtlık) belirleyici unsurudur. Farklı veya aynı herhangi bir tür varlığın görsel ve zihni sureti onun ayırt edici özelliğidir. Dolayısıyla bir edebi sanatsal ifadeyi diğerlerinden ayırt etmeye olanak tanıyan şey, bu ifadelerdeki bileşenlerin her birinin sahip olduğu özgün vasıfların bilinç düzeyinde algılanan suretleridir. Bkz. el-Curcânî, *Kitabu delâilu'l-îcâz*, 261, 265.

[55] Hesse, "The Cognitive Claims of Metaphor", 3-4.

[56] Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, 65-66.

[57] Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, 62-63.

[58] Philip Wheelwright, *Metaphor and Reality*, 19.

[59] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 74-75.

çalışmamızın bundan sonraki kısmı boyunca akılda tutulması gereken en temel sorudur. Bu bağlamda mecazın kelime semantiğinden cümle semantiğine taşınarak ele alınmasının mecazın rolüyle ilgili düşünce üretmeye imkan tanıyacağını öngörmekteyiz.^[60]

Kelime semantiğinden cümle semantiğine geçiş bağlamında Curcânî'nin nazım teorisine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Curcânî'ye göre mutlak mana da kelimelerde nazım veya tertip söz konusu değildir, ta ki bu kelimeler birbiriyle ilişkilendirilene (حَتَّى يُعْلَقَ بَعْضُهَا بِبَعْضٍ), birbiri üzerine inşa edilene ve biri diğeri- nin sebebi oluncaya kadar. Curcânî bu ilişkiyi nahiv yani bir ismin fiilin faili veya mefulü ya da bir ismin mübtedanın haberi kılınmasıyla ortaya çıkan anlam etkisi açısından değerlendirir.^[61] Çünkü nazımda kelimeleri mütekellimin / müellifin tercih ettiği yere koyma işlemi nahiv kurallarıyla sağlandığı için gramer / nahiv ilişkisi neticesinde meydana gelen anlamı dikkate almaksızın kelimelerin birbirine katılma sürecini ve nazımdaki konumlarını belirlemek mümkün değildir. Dolayısıyla ona göre kelimelerin yan yana dizilmesi (nazım) nahiv ilminin dili kullanana verdiği imkanla sınırlıdır.^[62]

Curcânî'nin nazım süreciyle ilgili nahiv ilmine yönelik yaptığı bu vurgunun lafızların nazımını (نَظْمُ الْأَلْفَاظِ) sürece dahil ettiği anlamına gelmediğini belirtmek gerekir. Kendi ifadesiyle “bu lafız buraya uygun düşer, çünkü anlamı şudur ve şuna delalet eder, sözün anlamı ve onunla kastedilen bunu gerektirir, önceki lafzın anlamı sonrakinin anlamını gerektirir”. Çünkü ona göre lafızlar zihinde tertip edilen manaya istinaden dizilişteki yerini alır. Belirli bir anlam zihinde ilk sırayı alıyorsa ona delalet eden lafzın da telaffuzda önce olması gerekir.^[63] Bu bakımdan kelamın güzelliği veya değersizliği lafzın anlam bakımından kendinden önce ve sonra gelen lafızla arasındaki mana uyumuyla (نَظْمُ الْمَعْنَى) alakalıdır.^[64] Dolayısıyla nazım nahiv yoluyla tesis edilen anlam ilişkilerini kapsayan bütüncül bir yapı olarak değerlendirildiğinde sözün kapsam alanına giren bütün anlam inceliklerini kapsar.

Peki böyle bir nazım teorisi içerisinde Curcânî lafzı nasıl konumlandırmaktadır? Kısaca ifade edecek olursak Curcânî, prensip olarak lafzın ve lafızcılığın ön planda olduğu bir dil ve edebiyat düşüncesine sıcak bakmaz. Onun nazım düşüncesinde lafzın önemi fesahatin ilk olarak lafızlar yoluyla açığa çıkmasından ve lafızlara anlamlarının iliştilenmiş olmasından ileri gelir.^[65] Bu netice onun dil ve kelam ayrımıyla ilişkilidir. Dilsel belirleme (الْوَضْع) sorunuyla ilgili olarak Curcânî

[60] Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, 62-63.

[61] el-Curcânî, *Kitabu delâilu'l-îcâz*, 49.

[62] el-Curcânî, *Kitabu delâilu'l-îcâz*, 370-371.

[63] el-Curcânî, *Kitabu delâilu'l-îcâz*, 51-52.

[64] el-Curcânî, *Kitabu delâilu'l-îcâz*, 46.

[65] el-Curcânî, *Kitabu delâilu'l-îcâz*, 467.

dili ferdi müdahaleye kapalı bir olgu olarak görür. Mutlak olarak dil ve mütekellimin ürettiği söz (الكلام) birbirinden ayrı şeylerdir. Dil verili doğal bir dile; kelimeler ve nazım pratik anlamda dili konuşanların meydana getirdiği dilsel üretimlere teka-bül eder. Kelime ve gramer, bu dilsel üretimlerin pratik işleyişini tayin eden temel araçlardır. [66]

Şu halde nazım teorisi bağlamında kelamın tüm unsurları arasındaki kaynaşma veya karşılıklı etkileşim neticesinde bir surete sahip söylem olarak mecazi kelam ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan kelamdaki kutupların belirli özellikleri ve karakteristikleri arasındaki benzerlik ilişkisi, mecazı meydana getirmektedir. Mütekellim bu karakteristikler içinden tercih ettiği benzerlik ilişkisini daha önemli ya da bilişsel olarak baskın hale getirebilir. Örneğin aslan istiaresinde öne çıkartılan cesaret aslanın sahip olduğu çeşitli karakteristiklerden sadece bir tanesidir. Eğer bu istiare etkileşimin neticesi ve ilgili niteliklerin seçilmesiyle aslanın diğer özelliklerinin zihne gelmemesinin sebebi nedir? Esasen diğer özelliklerin akla gelmemesinin nedeni temelde istiaresinin amaçsal bir süreç olması ve durumun bağlamıyla (مُقْتَضَى الْحَال) daha ilgili olanı seçme eğiliminde olmasıyla ilişkilidir. [67] Diğer yandan kültürün itici gücü göz önüne alındığı takdirde insanların değer atfettiği şey, hangi vasfın baskın olması gerektiği konusunda pay sahibidir. Öne çıkan vasıf veya tercih bir anlamda kültürel normların da yansıması olduğu için edebi gelenek bir şeyin otantikliğinin nasıl ifade edileceğine yönelik fikirleri / standartları belirleme eğilimi gösterir. [68]

Etkileşim amacıyla biraraya getirilen figüratif kelimeler beraberinde kendi lafzi kullanımlarının atmosferini (aurasını veya enerjisini) de getirirler. Ancak kasıtlı olarak seçilen atmosfer kavramı saydam bir yapıyı temsil ettiği için açık biçimde belirlenebilir değildir. Bu sebeple kelimenin yanında getirdiği şey mütekellimin veya muhatabın kelimelere dair çağrışımlarına ve bireysel tecrübelerine bağlı olarak açığa çıkar. Açıktır ki bazı kelimeler diğerlerinden daha standart veya canlı çağrışımlara sahiptir. Şair veya mütekellim belli noktaya kadar mecazdaki etkileşimin meydana geldiği ifadedeki atmosferi seçtiği kıyas veya benzerlik alakasıyla bir aşamaya kadar kontrol edebilir, fakat bu sınırsız bir kontrol değildir. [69]

Curcânî'nin belirttiği gibi mecazi kelamda mütekellim lafz yoluyla anlamın nazmedilme aşamasında kelimeleri bilinçli bir şekilde ve aklın gerekleri doğrul-

[66] Mehmet Talha Boyalık, *Abdülkâhîr Cürcânî'nin Sözdizimi Teorisi ve Tefsir Geleneğine Etkisi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, S.B.E., Doktora Tezi, 2014), 97.

[67] Mehfoozi, "A Rhetorical Analysis of Figures of Speech of simile, analogy and metaphor in Asrar al-Balaghah, by cAbd al-Qahir Al-Jurjani", 9-10.

[68] Suzanna J. Ramos Igor N. Dubina, and Hector Ramos, "Culture as a Driving Force of Individual and Organizational Behavior", *Creativity, Innovation, and Entrepreneurship Across Cultures*, Elias G. Carayannis Igor N. Dubina (ed.), (New York: Springer, 2016), 9.

[69] Nowotny, *The Language Poets Use*, 64.

tusunda istediği yere koyarak (قَدْ تُخَيَّرَتْ لَهَا الْمَوَاقِعُ) anlam tasarımı elde eder.^[70] Tercih edilen kelimeler bir amaca, nesnelere veya olgulara yönelik belirli bir görme sistemini ima eder. Diğer deyişle bu kelimeler mecaz yoluyla herhangi bir şeye referansta bulunurken kurulan ilişkilerin veya çıkarımların diğer başkasına tercih edildiğini sezdirir. Böyle bir tasarımda kelime seçiminin benzerlik alakasının kurulduğu yapının, mütekellim ve muhatap üzerinde zorunlu etkiye sahip olduğu fikri, dilin doğasında bir şeyin kelimelere dökülme ameliyesinde renksiz (bitaraf) uyarılma bulunmadığını gösterir. Bu sebeple herhangi bir mecazi söylemi (doğru veya yanlış olarak) tanımlamak temkinli olmayı gerektirir. Dolayısıyla kelime seçimi kendi bağlamı içinde karşılıklı etkileşimin etkisini belirleyen en küçük birimdir. Mütekellim bu birimi potansiyel etkilerden birini meydana getirmek için tercih etmiştir.^[71]

Diğer taraftan lügatteki kelimeler çok anlamlı olduğu için bağlam (halin delaleti), karşılıklı anlama (karşılıklı etkileşim) düzeyinde çok anlamlı kelimelerin neden olduğu söylem belirsizliğini azaltabilecek yegane elektir. İster ikame isterse nazım teorisinde olsun bağlamın bu eleyici işlevi diyalog formunda tecrübenin iletilemezliği sorununu ve yanlış anlama alanını kısmen daraltır.^[72] Dolayısıyla halin delaleti, kelimenin hangi şartlar altında ne anlama geleceğini ve nasıl kullanılacağını belirleyen dil oyunu argümanlarından biridir.^[73]

Şu halde şayet mecazi anlam, çok anlamlı bir kelimenin potansiyel anlamlarından birisinin hayata geçirilmesinden öte bir şeyse, mecazi kullanımın sadece bağlamsal olduğunu ve belirli bir bağlamsal eylemin sonucu olarak ortaya çıktığı söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda mecaz, kelimelerin anlamının bağlamsal değişimidir. Kelime mecazi anlamı belirli bağlam içinde elde eder. Anlamdaki değişim temelde lafzi anlamlar arasındaki çatışmanın neticesidir ki bu çatışma söz konusu kelimenin lafzi kullanımını dışlar.^[74] Aslında bütün dil kullanımları lafzi veya figüratif olsun anlamın ve kastın anlaşılmasını için gerekli dahili-harici bağlamı şart koşar^[75] fakat bu süreç figüratif ifadede daha karmaşıktır.

Burada belirsizlikten ziyade çok anlamlı ifadesini kullanmak önemlidir. Çünkü bir anlam, tek başına iki muhtemel anlamı gerektirdiğinde ve bağlam onlar arasında karar verme zemini sağlamadığında belirsizlik sorunu ortaya çıkar. Fakat aynı anda birkaç şeyin kast edildiği figüratif bir ifade, muhatapı anlamlar arasında bir

[70] el-Curcânî, *Kitabu delâilü'l-îcâz*, 371.

[71] Nowotny, *The Language Poets Use*, 45-46.

[72] Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, 23.

[73] Karadağ, "Magritte ve Wittgenstein Bağlamında Resim - Dil İlişkisi ve Gerçeklik Arayışı", 6.

[74] Paul Ricoeur, "Metaphor and the Main Problem of Hermeneutics", *New Literary History*, 6/1, (Autumn 1974), 99.

[75] Heim, *Adoption in Galatians and Romans*, 41.

tercih yapmak zorunda bırakmamak için söylemle kesin ve açık biçimde yüzleştirmez. Dolayısıyla figüratif bir ifade olarak mecaz imalı, doğrudan olmayan söylem olarak kalır. ^[76] Aslan istiaresinde konuşan zorunlu olarak lafzen gerçek bir aslana referansta bulunur. Dinleyene ifadede aslında gerçek bir aslanın kast edilmediğini fark ettiren tek şey bağlamdır. Bu yüzden Curcânî'nin ikame temelli istiaresinde de atıfta bulunulan şey, hayal gücünü kıskırtmak kastıyla suret ve karakter bakımından aynı zamanda hem bir aslan hem de bir adam olarak kurgulanmıştır. ^[77]

Curcânî'nin nazım teorisine göre hem lafzi hem de figüratif ifade kendi anlamını diğer anlam birimleriyle etkileşim sayesinde elde ederler. Peki lafzi ve figüratif ifade arasında ne tür bir etkileşim farklılığı söz konusudur? Genel itibarıyla mecazdaki etkileşim daha karmaşık ve hassas yapıdadır. Asıl farklılık mecazi etkileşimin yeni bir kavrama için ön bir koşul olmasında yatar. Lafzi ifadedeki etkileşim, semantik birleşim yoluyla kendi anlamını doğrudan belirlemeye yöneliktir. Lafzi ifadeler bileşenlerinin kesin şekilde tanımlanması veya kavramsallaştırılması için karşılıklı kurullarla birbirini sınırlarlar. Bu sayede anlam kaybına uğramadan aktarılabilir veya özetlenebilirler. Figüratif mecazi ifadede ise -eğer mecaz klişe değilse- böyle bir saptama yapılamayacağı için idrak edilme süreci çetrefillidir. Adonis'in ifadesiyle mecaz kesin bir cevaba izin vermez. Çünkü mecaz, semantik çelişkilerin hüküm sürdüğü bir savaş alanıdır. Bu sebeple kesinliğin peşinde olan lafzi ifadenin aksine sürekli biçimde soruların ortaya çıkmasına neden olur. ^[78] Mesela “أَشْرَبُوا وَأَشْرَبُوا / Onların kalplerine buzağı içirildi” ^[79] ayeti veya “Haceru'l-esved Allah'ın sağ elidir” ^[80] hadisinde lafızların etkileşimi figüratif yorumlama gerektiren dil kullandığı için ilk duyulduğu anda kolayca anlaşılır değildir. Bu sebeple mecazda atıfta bulunulan şey açıkça belirtilmediği için karşılıklı etkileşimde bulunan terimlerinin fonksiyonu verili ve sabit anlamlarla sınırlı değildir. ^[81]

Ayrıca mecazdaki anlam bileşenlerinin birbirine bağımlılığı mecazi ifadeyi özetlenemez yapan koşullardan bir tanesidir. Tabi bu analiz, açıklama ve yorum yapmanın mümkün olmadığı anlamına gelmez. Fakat yine de eş değer bir yorumlama başarısız olacaktır. ^[82] Bu, müzikal bir eserde seslerin organizasyonun gerçek nitelikli etkileşim sergilemesine benzemektedir. Zira eserin yapısal analize tabi tutulabilecek bileşenlerindeki harmoninin etkileşimi, eserin gerçek anlamını ortaya çıkarmaktadır. ^[83] Dolayısıyla karşılıklı etkileşim, mecazda bağımsız şekilde amel

[76] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 105-106.

[77] el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa fî 'ilmi'l-beyân*, 279-280.

[78] Adonis, *An Introduction To Arab Poetics*, 71.

[79] Bakara 93.

[80] Heysemî, III, 242; Müttakî el-Hindî, XII, 215, s. 217

[81] Hausman, *Metaphor and Art*, 37-38.

[82] Hausman, *Metaphor and Art*, 55.

[83] Hausman, *Metaphor and Art*, 59.

eden herhangi bir terim tarafından taşınan bir anlam durumu değildir. Terimler birlikte var olurlar ve bu terimlerin neticesi olan anlam onların etkileşimi olmaksızın elde edilebilir değildir. Buradaki ana yapı birbirini etkileme ve değiştirmedir. [84]

Her bir bileşen diğeri tarafından etkilenir, değiştirilir ve bu, bütünü etkiler. Bu yüzden her bileşen bütün bir kontekste dayanır ve bütün bileşenlerine bağlıdır. Dolayısıyla burada bir daireye sahibiz; parçaların bütüne, bütünün parçalarına dayandığı hermenötik bir daireye. Ancak buradaki dairesel döngü bir muğlaklıktan ziyade açık-uçluluğun icrasına yöneliktir. [85]

Şayet kelimada amel eden bütün dahili-harici unsurlar mecazi ağı tamamlayan ipirse mecazın bazı semantik alanların kesiştiği noktada meydana gelen bir semantik olay, anlam üretmek için biraraya gelen söylem olduğu rahatlıkla söylenebilir. Gelinen noktada kelime semantiğinden cümle semantiğine taşınmış mecazi ifade, kendi mevcut bağlamı içinde gerçek bir eylem statüsüne haiz yeni bir bağlamsal eyleme / anlama sahiptir. Ortaya çıkan anlamın tecdit vasfı, geleneksel ikame veya kıyas kalıbı içinde tekrar eden hem eski hem de yeni bir dilsel yaratım olarak ele alınabilir. Böyle bir yaratım dil ve kültür tarafından benimsendiği takdirde ortak anlama koduna dönüşerek dil tarihine katkı sunabilir. Ancak böyle bir tarihsel serüven geçirmiş figüratif ifade artık canlılığını yitirmiş demektir. Bu sebeple sadece tecdit vasfına haiz otantik mecazlardan anlam ve olay olarak bahsedebiliriz. [86]

Bir metin olarak mecazi kelim ve bu metni yorumcunun anlama eyleminin (Gadamer'in ifadesiyle ufukların kaynaşması) mecazı anlama sürecindeki bağlamsal eyleme tekabül ettiği söylenebilir. [87] Fenomenolojik hermenötik alanından ödünç alınan bu ufuk ve bağlam fikri, olay ve anlam arasındaki dinamik gerilime sahip bir mecaz açıklamasını destekleyebilir. Burada mecazın iki aşamalı olay karakteri vardır: 1- Mecaz lafzi ifadelere odaklanılarak kolayca kavranamaz, 2- Mecazın anlamını tespit etmek için şair veya yorumcu ilişkili çağrışımların ufkuna doğru gitmelidir. [88]

Nazım ve etkileşim teorisiyle ilgili şimdiye kadar yapılan tartışmaları sorunun daha müşahhas bir hüviyete kavuşması için bir örnek üzerinden derlemek yararlı olabilir. “رَجُلٌ أُرُوبًا الْمَرِيضُ (الدَّوْلَةُ الْعُثْمَانِيَّةُ) / (Osmanlı Devleti) Avrupa'nın hasta adamıdır” söyleminin 19. yüzyıl Avrupa'sında yaygın biçimde kullanıldığını daha önce

[84] Hausman, *Metaphor and Art*, 31.

[85] Hausman, *Metaphor and Art*, 75.

[86] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 114-115.

[87] Peters, “Metaphor and the Horizon of the Unsaid”, 365.

[88] Peters, “Metaphor and the Horizon of the Unsaid”, 355.

belirtmiştik. En yalın haliyle bir mecaz beraberinde aktif iki farklı düşünce getirir: 1- Bu mecazla Osmanlı Devleti hakkında dolaylı bir şeyler kastedilmektedir. 2- Osmanlı Devleti ve bir hasta arasında karşılaştırma yapılmaktadır, bu kıyas lehte ve aleyhte olabilir. Osmanlı Devleti ve hasta adam arasındaki etkileşim neticesinde her biri hakkında zihne gelen aktif fikirler iki tarafa yönelik bir anlam, perspektif inşa etmek için çift yönlü harekete geçer. Kelamın bağlamı ve benzetme yönü (وَجْهًا وَشَبَهًا), anlamını genişletmesi veya değiştirmesi için lafzi ifadeye baskı uygular.^[89]

Bu ifadenin lafzi (hasta adam) ve figüratif (Osmanlı Devleti) veya müşebbeh ve müşebbeh-i bih olmak üzere iki öznesi / tarafı bulunur. Mecazın referansını tamamlayan üçüncü öge, bu iki öznenin etkileşimi neticesinde ortaya çıkar. Kıyas nazariyesi (A=B) bu üçüncü ögeyi kabul etmez. Dolayısıyla etkileşim, -anlamın önceden belirlenmiş bir sistem içindeki kapalı tarafı keşfetmekten ziyade- sözlüklerden çıkartılamayan yeni anlamın izini sürdüğünü iddia eder.^[90]

Mecazdaki 'hasta adam' ifadesi vurgulamak ve bastırmak amacıyla müellif / mütetekellim tarafından özellikle seçilerek organize edilmiştir. Müşebbeh-i bih'in (Avrupa'nın hasta adamı) mevcudiyeti muhatabı müşebbeh'in (Osmanlı Devleti) özelliklerinden bazılarını seçmek için harekete geçirir. Mütetekellim, müşebbeh-i bih'i müşebbeh'e uyan paralel bir ima, karmaşa inşa etmeye davet eder ve kıyas mantığı içinde bu sefer müşebbeh'i müşebbeh-i bih'e karşı tahrik eder.^[91] Bu açıdan iki taraf arasındaki etkileşim kısmen yaratılan kısmen de keşfedilen kıyas yapısına dayanır.^[92]

Müşebbeh-i bih, aynı zamanda müşebbeh'i olduğundan farklı gösteren bir filtre gibi davranır. Şayet filtreleme (etkileşim) yeni bir kavrayış meydana getirebilirse yeni bir bakış açısı ortaya çıkarır. Bu yeni bakış açısıyla mütetekellim Osmanlı Devleti (müşebbeh) hakkında mecazın muhatabını paralel, karmaşık veya çarpık bir çıkarım inşa etmesi için zorlar.^[93] Bu çıkarım sadece yeni bir anlam yaratmaz ayrıca yeni bir referans da yaratır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti hakkındaki mecaz basitçe kelimelerin anlamları arasındaki ilişkilerinin etkileşimde bulunmasından ziyade bir duruma, eyleme, dünyadaki bir nesneye referansta bulunma, onu etkileme ve değiştirme fikrini temsil eder.^[94] Başka bir ifadeyle etkileşimin tesiri metnin kelimelerinde değil muhatabın düşüncesinde meydana gelir.^[95]

[89] Black, "Metaphor", 285-286.

[90] Clive Cazeaux, "Metaphor and Heidegger's Kant", *The Review of Metaphysics*, (Dec., 1995), 343.

[91] Black, *Models and Metaphors*, 44.

[92] Black, *Models and Metaphors*, 37.

[93] Hausman, *Metaphor and Art*, 37-38.

[94] Cazeaux, "Metaphor and Heidegger's Kant", 355.

[95] Heim, *Adoption in Galatians and Romans*, 41.

Gelinen noktada mecaz sorunu nazım ve etkileşim teorisiyle birlikte yeni bir semantik karakter kazanmıştır: Mecazi anlamı taşıyan artık kelime değil bütün olarak cümledir; müşebbeh ve müşebbeh-i bih arasındaki veya muhatabın zihnindeki etkileşimdir. Artık sapma adlandırmadaki sapma değil yüklem saptmasıdır.^[96] Bu sapma sadece bir semantik çatışmayı içermez fakat aynı zamanda lafzi anlamın çöküşüyle ortaya çıkan yeni yüklem anlamını da içerir.^[97] Şimdi dilsel gerilim sorunu bağlamında bu anlamın izini sürmeye çalışacağız.

Şayet kelimada kabul edilen anlaşılabilirlik kurallarından sapan bir fenomenin nasıl kavranabilir mana ortaya koyabileceğini idrak edebilirsek bu sayede epistemolojik bir problemi de anlayabiliriz. Bu bağlamda mecazi yapının kurallı dil bilgisinde meydana getirdiği mantıksal ihlali anlama çabasını, dünyanın idrak edilmesine katkı saylayan bir yapıyı anlama çabası olarak görülebiliriz.^[98] Zira mecazi yapıdaki dilbilimsel ve mantıksal ihlal temelde dünyayı anlamaya matuftur.

Öyleyse zihindeki aksiyonlar bir metin veya söylem formunda mecaz yoluyla dünyada var olan şeyden başka bir şeyi kast ettiğinde zihin ve dünya arasındaki bağlantı nasıl kurulacaktır?^[99] Mecazın ilk anda algılanan mantıksızlık ya da en azından bir şekilde tefsire ihtiyaç duyan görünüşteki uyumsuzluk karakterinin yarattığı çelişki^[100] ve standart anlaşılabilirlik beklentimizi ihlal etmesi sorunu, olayın / kelamın kavranışına uygun hangi anlam teorisi ya da perspektif ışığında çözümlenebilir?^[101] Başka bir açıdan bu durum gerçekten standart dil kullanımından bir sapma mıdır yoksa daha önce değinildiği üzere mecaz-hakiki ayrımı insan düşüncesine, geleneksel ve modern dil anlayışına yönelik bir tür dayatma mıdır?^[102] İlk defa üretilen yaratıcı bir mecazda gerilime dayalı kurulan ilişkilerin kişiye özgü olmayan tamamen kanıtlanabilir gerçeklik tecrübesi içinde anlaşılması mümkün müdür? Mütakellim / şair kendi öznel gerçeklik tecrübesiyle ürettiği mecazın belirli bir seviyeye kadar nesnel gerçeklik tecrübesiyle ortak noktada buluşma imkanını nasıl sağlamaktadır? Ortak dil kültürünü^[103] aşan yaratıcı mecazi üretimler, dil içinde anlamlı olma sorununu nasıl aşmaktadır? Dil kültürü bu sorunu aşma kuvvesini nasıl / nereden devşirmektedir?^[104]

[96] Ricoeur, "The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling", 145.

[97] Ricoeur, "The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling", 146.

[98] Hausman, *Metaphor and Art*, 9.

[99] Richards, *The Philosophy of Rhetoric*, 28.

[100] Hausman, *Metaphor and Art*, 1- 2.

[101] Hausman, *Metaphor and Art*, 9.

[102] Hausman, *Metaphor and Art*, 5.

[103] Araştırma boyunca kullanılan sıradan, günlük, edebi veya siyasi dil nitelemesi, ifadelerin teknik ve bilimsel kategoriler arasındaki bazı farklılıklara dikkat çekmek amacına matuftur. Büyük oranda mecaz ve retorik unsurlardan oluşan dili gerçek manada böyle bir keskin ayırtırmaya tabi tutmak imkan dahilinde değildir.

[104] Cazeaux, "Metaphor and Heidegger's Kant", 342.

Lafzi (literal) dil kullanım tarzı ilk elde anlaşılabilen aşına kelime hazinesini ve gramer yapısını kullanır. Sapma (^[105] اِنْجَراف / اِنْجَراف) olarak nitelenen durum, muhtelif sebeplerle figüratif kullanım yoluyla dilin bu olağan yapısına müdahale etme girişimidir. Dolayısıyla mecazi kelimedeki gerilim sorunu lafzi kullanımdan sapma, dilin lafzi kullanımın ötesine doğru genişlemesi ve kelimenin / kelamın anlamını etkileyen değişim, aykırılık fikrine işaret eder. ^[106]

Yapı itibariyle canlı / otantik mecazlar kelimeleri ve anlamlarını bilinen bağlamından aşına olunmayan yeni bağlama transfer ederler. ^[107] Bu nakil neticesinde ortaya çıkan mantıksızlık / saçmalık / anlamsızlık çelişik (paradoksal) görünen realitenin iki ögesi olan müşebbeh-müşebbeh-i bih, mecazi-hakiki ve benzerlik-farklılık arasındaki kıyastan kaynaklanır. ^[108] Bu mecazi nakil standart dil sürecini alt üst eder; hem istikrarsızlaştırır hem de anlamın ait olduğu çerçeveyi ihya eder; lafzi olarak bir araya gelemeyen şeyleri nazmettiği için istikrarsızlaştırır ve bu nazım kavramların semantik sahasını arttırdığı için ihya eder. ^[109]

Aynı zamanda kıyaslamaya konu olan unsurların özümseme (asimilasyon) işlemi aynılık-farklılık arasındaki benzerliğin mantıksal yapısını karakterize eden bir tür gerilim yaratır. Böyle bir tahayyül netice itibariyle asimilasyon yoluyla yeni benzerlikler üretir. Bu, farklılığa rağmen bir üretme imkanındır. Dolayısıyla bu üretim aşamasında tahayyül, kutuplar arasındaki farklılık / mesafe sebebiyle kavramsal barış seviyesine ulaşamayacağı için yakınlık-uzaklık arasındaki gerilim devam eder. Bu izahlar anlam üretim sürecindeki işlevin ve mecazi nispetin yapı şemasını oluşturur. ^[110]

Mecazi gerilim teorisindeki geriliminin iki boyutu vardır: 1- Buradaki mantıksal veya tecrübi saçmalık, muhtemel bir gerçeklikle ilgili açık çatışmayı temsil eder. 2- Bu muhtemel gerçekliğin bizzat kendisi, lafzileştirilemeyen (literal olarak ifade edilemeyen) çeşitli olaylar ya da perspektifler arasındaki yaratıcı etkileşime ve mantıksızlığa yansır. Bu yolla açığa çıkan derin iç görüş, gerçekliğe aykırılığı göz ardı etmeksizin aktif bir bakış açısı sağlar. ^[111]

Diğer taraftan yalın haliyle buradaki çelişki, otantik bir mecazdaki benzerlik alakası yeni olacağı için yeni olan şeyin anlaşılmasına matuftur. Literal anlama

[105] Değiştirmek, bir şeyin başka bir şey yerine koyulmasındaki anlamında 'اِنْجَراف'; kelimedeki bir harfin hafzedilerek yerine başkasının koyulmasını ifade eden sarf ilmi istilâhıdır. اِنْجَراف ise lügatte meyletmek, mizacı değiştirmek ve itidalden sapmak anlamında kullanılır.

[106] Man, *Okuma Alegorileri*, XVII-XVIII.

[107] Carl R. Hausman, *A Discourse on Novelty and Creation*, (Netherlands: Martinus Nijhoff, 1975), 103.

[108] Albert Camus, *The Myth of Sisyphus*, (England: Penguin Books, 1979), 33.

[109] Clive Cazeaux, "Living metaphor", *Studi Filosofici*, (2011), 16.

[110] Ricoeur, "The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling", 148-149.

[111] Berggren, "The Use and Abuse of Metaphor, I", 244.

süreci çoğunlukla şeylerin geçmiş anlamlarının izini sürerek anlamı tespit ettiği için yeni olan şey doğal olarak ilk anda eskiyle uyumsuz, çelişik görülür. ^[112] Bu bakımdan mecaz, zaten fark edilmiş şeylerden benzerlik çatışması olarak bahsetmez. Aksine yaratıcı mecaz, çatışan anlamlar arasındaki idrak edilebilir çatışmayı sunar. ^[113] Ayrıca katı bilimsel dilin tamamlayıcılığının aksine edebi / figüratif dil doğası itibarıyla sürekli kendisini değiştirdiği (تعدیل) için bu tarz dil kullanımının lügat ve nahiv kurallarını ihlal ettiği düşünülebilir. ^[114]

Uyumsuzluk, matuf açısından lafzi yanlışlık ve söylenen şeyin aksinin kast edilmesi niteliklerinin mecazın yapısal özellikleri arasında bulunmasının nedeni literal yapıya ait lafzi ifadelerin çelişik ya da çelişik gibi görünen fenomenleri yansıtmada karşılaştığı güçlükler ve figüratif dilin estetik karakteriyle ilgilidir. ^[115] Bu sayılan niteliklerin uzaklığı-yakınlığı veya asilliği-bayağılığı tasvir edilen eylemin görkemini yansıtmada belirleyicidir. Dolayısıyla şayet bu değerlendirme doğru kabul edilirse, o zaman mecaz sıradan dil kullanımındaki amaçsal sapmanın çok ötesinde sapma vasıtasıyla anlamı yukarı doğru hareket ettiren ayrıcalıklı bir yapı olarak kabul edilmiş olacaktır. ^[116]

Bunu, farklı fenomenleri kaynaştırmak için bulunan zorunlu unsurlarının çetliliğini feda etmeksizin perspektifler üretmek meydana getirirler. Dilin nasıl bir gerilim içinde kullanıldığını anlamak şeylerin bütünü ve düzenini bozan diğer şeylerin nasıl uzlaştırılacağını anlamaya yardımcı olur. ^[117] Bu bakımdan mecazın, çelişkinin ve aykırılığın, İslam vahyinin zorunlu tartışma, uzlaşma ve ifade araçlarından olduğunu akılda tutmak gerekir. Dolayısıyla menfi karaktere sahip gibi görünen gerilimin bu kavramsal çerçevesi Arap İslam kültürünün temel değerleriyle ahenklidir. ^[118]

Mecazi ifadenin normal dil kullanımından saptığı görüşü, bu ifadede çelişkinin / paradoksun bulunduğunu ima eder. ^[119] Böyle bir vasa sahip edebi ürünlerin hem anlaşılabilir hem de anlaşılabilir olması paradoksal ve sorunlu görünür. Bu sorun yahut paradoks, edebi kelimedeki mantıksız ifadenin doğruluk veya yanlışlıkla ilgili didaktik teşvik amacıyla oluşturulmuş bir dil süsü olarak kabul edilmediğinde açığa çıkar. ^[120] Eğer mecazlar salt kıyasa yorulacak olursa mecazi olmayan kelim-

[112] Hausman, *Metaphor and Art*, 82.

[113] Hausman, *Metaphor and Art*, 80.

[114] Cleanth Brooks, *The Well Wrought Urn*, (London: Dennis Dobson, 1949), 8.

[115] Max Black, "More about metaphor", *Metaphor and Thought*, Andrew Ortony (ed.), (Printed in the United States of America: Cambridge University Press, 1993), 21.

[116] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 45-46.

[117] Berggren, "The Use and Abuse of Metaphor, I", 237.

[118] Ahmed, *What Is Islam The Importance of Being Islamic*, 392.

[119] *The Poetics of Aristotle*, 85.

[120] Hausman, *Metaphor and Art*, 1- 2.

la arasında özel bir ilişki bulunmayacağı için ilk anda yarattığı tahrik ve gerilim kaybolacaktır. ^[121] Bu durumda zıt kutupların ilişkisi neticesinde anlık zaman diliminde zihne giren gerilimin, lafzi ifadenin katı sentaktik çerçevesinin üretmediği anlamı (sureti) ani serbest bırakma refleksiyle üretme potansiyeli de kaybolacaktır. ^[122] Bahsedilen gerilimin psikolojik referansının olmadığını özellikle vurgulamak gerekir. Gerilim durumunun hissedilebilir olmasına rağmen, hissetmek buradaki koşul değildir. Önemli olan negatif boyut veya mecaza nispet edilen uyuşmazlıktır ki o da yapısal bir koşuldur. Bu manada mecaz durumunda benzememiş, benzerlikten daha aktiftir. ^[123] Ancak her mecazda gerilim bulunması bir koşul değildir. Öte yandan bir kelamdaki anlamlar arasında gerilim var demek, kelamın yapısı bizi kelamın bileşenlerinin birkaç farklı açıdan ilişkili olabileceğini görmemiz için zorlar demenin farklı yoludur. ^[124]

Mecazda harici ve dahili gerilim ilişkisinden bahsedilebilir. Harici gerilim üretilen çalışmanın yeni stili ve önceki stiller arasındaki farklılıkta tezahür eder. Bunlar şiirde veya edebi ifadede etkili mecazlar tarafından dil yapısında meydana getirilen stilistik değişimlerdir. Dahili gerilim ise karşıt kategorilerden anahtar terimlerin birbirine ilhak edilmesine dayanır. Bu kategorilerin ve farklılıklarının anlaşılması terimlerin mecaz dışında ait oldukları kavramsal çerçeveye dikkat kesilmekle fark edilebilir. ^[125]

Mecazi çarpıtma olarak adlandırılabilir ^[126] ikame mefhumu bir sapmadır fakat bu, insan fitratıyla uyumlu kasıtlı bir hatadır. ^[127] Bu sebeple gramatik tutarlılık veya tutarlı gramer sisteminden kontrollü sapmalar yeni önermelerin / fikirlerin üretimini destekler. ^[128] Ancak kurallı sapmalar lafzi ifadedeki çelişkisiz, saf mantıksal anlamın öngördüğü evrensel hakikat fikrini yıkmaz. Buna ilaveten kendisinin de bu evrensel hakikate ortak olduğunu ima eder. Dolayısıyla mecaz, mecazi olarak yanlıştır demek hatalı olmayacaktır. ^[129] Başka bir ifadeyle buradaki sorun sıradan öngörünün ilk anda idrak edemeyeceği 'kategori hatası' ^[130] denilebilecek yakınlık ilişkisinin ortaya çıkmasıdır. Aslında bu, farklı şeyleri biraraya toplayan hesaplı bir hatadır. Hatalı anlama vasıtasıyla doğru sınıflandırma sisteminin ihmal

[121] Monroe C. Beardsley, "The Metaphorical Twist", *Philosophy and Phenomenological Research*, (Mar., 1962), 293-294.

[122] Nowotny, *The Language Poets Use*, 57.

[123] Hausman, *Metaphor and Art*, 59.

[124] Nowotny, *The Language Poets Use*, 97.

[125] Hausman, *Metaphor and Art*, 145-146.

[126] Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, 67.

[127] Man, *Okuma Alegorileri*, 126.

[128] Man, *Okuma Alegorileri*, 9.

[129] Man, *Okuma Alegorileri*, 11.

[130] Bkz. Albert Hofstadter, "Professor Ryle's Category-Mistake", *The Journal of Philosophy*, Vol. 48, No. 9 (Apr. 26, 1951) .

ettiği yahut izin vermediği o ana kadar fark edilmemiş yeni bir anlam bağlantısına yol açar ^[131] ve bu bağlantıyla üretilen tahayyül kıvılcımı kavramsal seviyede daha fazla düşünmeye kaynaklık eder. ^[132] Netice itibariyle mantıksızlık ve yanlışlık mecazın esasıdır, bunların yokluğunda elimizde literal ifadeden başka bir şey kalmaz. ^[133]

el-Haccâc, ‘olgunlaşmış ve koparıma vakti gelmiş bazı kafalar görüyorum / اِنِّي لَأَرَى رُؤُوسًا قَدْ اِنْتَعَتْ وَحَانَ قَطَافُهَا’ dediğinde daha önce birbirine uzak olan iki tür (insan kafası ve ağaç meyvesi) arasındaki benzerliği ve tehdit eylemindeki gerilimi kelimeler / söylem bazında biraraya getirmiştir. ^[134] Cümledeki lafzi ve mecazi yorum arasındaki gerilim ikame teorisi açısından bakıldığında yalnızca sonucun (tehdit eylemi) dikkate alındığı mecaz yoluyla yeni bir lafzi anlam yaratımıdır. Buna karşın gerilim teorisinde o, mevcut dil kullanımında statüsü bulunmayan, olağan dışı yüklem atfedilmesiyle üretilen bir semantik icattır. Anlam, semantik uyumsuzluktaki muammanın çözülerek onu var eden yapının izinin sürülmesidir. Bundan dolayı mecaz fenomeniyle ilgili özgünlük sorunu, sonuçla birlikte diğer aşamaların da farkına varılmasını gerektirir. ^[135]

Mecaz, kelam düzeyinde üretildiği için gerilim teorisinde önemli olan kelimenin lafzi anlamdan sapması değil yüklem kelam seviyesindeki işleyişidir. Bu bakımdan mecazi ifadedeki gerilim kavramsallaştırması ifadenin iki zıt yorumu (kelamın lafzi ve figüratif yorumu) arasındaki gerilimdir. Mecazı sırtlanan bu iki yorum arasındaki gerilimdir. Dolayısıyla mecaz ancak bir yorum içinde ve bir yorum vasıtasıyla var olur. Bu yorum, kurallı bir paradoks içinde kendini yok eden veya dönüştüren lafzi bir yorumu varsayar. Bu nedenle mecaz, lafzi olarak yorumlanan ifadedeki bir tür paradoksa, aykırılığa veya semantik uyumsuzluğa karşılık olarak ortaya çıkar. ^[136]

Ancak figüratif mecazi anlam gerilim içinde bir şey üretirken veya gösterirken, figüratif gerçeklik ve mantık arasındaki yıkıcı ikili karşıtlıktan kaçınır. Zira mantık olmaksızın burada en azından aşık bir uyumsuzluk olmazdı; böyle bir uyumsuzluk olmadığı takdirde de mecaz olmazdı. Bu sebeple figüratif / mecazi anlam ve gerçeklik bütünüyle gergin ve çelişik karakterde olmalıdır. ^[137]

[131] Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, 67.

[132] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 358.

[133] Black, "More about metaphor", 21.

[134] Nusrettin Bolelli, *Belâgat*, İFAV, İstanbul 2011, 86.

[135] Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, 68-70.

[136] Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, 66.

[137] Berggren, "The Use and Abuse of Metaphor, I", 247.

Mecazların paradoksal karakteri genel gözlem olarak yaratıcılığın paradoksunu ima eder. En azından bazı mecazların yeni bir kavrayış meydana getirdiği kabul edilirse kendilerinin yeni ve dil kültürüne katkı sağladıklarına dair ayırt edici nitelikleri sergilemeleri gerekir ki istenen karşıtlığı (kontrastı) oluşturabilsinler. Bu sayede önceden var olan benzerliklere değil de yeni benzerlik yarattıklarına yönelik referansta bulunulabilir. ^[138] Bu bakımdan mecazın mantıklı olanı mantıksız olanla test ederek çalışma prensibi kendisini, bir öznenin kendisini başkasıyla olan ilişkisi içinde tanımlayarak sınırlara meydan okumaya çalışmasına benzer. ^[139]

Sapma mecazi ve hakiki anlam arasındaki yapısal karşıtlığa bütünüyle yeni bir zemin sağlar. Bu zemin üzerinde hakiki anlam, bir kelimenin sözlük anlamlarını yansıtan lafzi anlam tasarımı temsil eder. Aynı zemindeki mecazi anlam, kelimelerin sözlük anlamlarının sapmış hali değildir. Fakat bütün olarak ifadenin anlamının bağlam yardımıyla gerçekleştirilen sıra dışı nispetidir. Dolayısıyla kelimelerin figüratif anlamı hakkında düşünmeye ya da konuşmaya izin veren şey, sadece burada ve şimdi ortaya çıkan bağlamsal anlamdır. Bu sebeple bağlamsal anlamdaki semantik ihtilaf olarak görünen mecazi nispet, sözlükte değil sadece söylemde gerçekleşebilir. Bundan dolayı mecazi nispet, söylemin tatbikiyle alakalı ayrıcalıklı konuma sahiptir. ^[140]

Diğer taraftan mecazi ifade kendi asli konumundan alıntılanarak başka bir yerde ya da başka bir tecrübe için kullanıldığında yeni bağlamı dolayısıyla -donuk ve artık klişe olsa bile- yaratıcı, daha zengin yeni bir muhteva kazanabilir. Hatta asıl bağlamından koparılan mecazi ifadenin anlamı bütünüyle farklılaşabilir. Bu mecazi ifade kendi bileşenlerinin içsel gerilimi vasıtasıyla mecazı tesis eder ve dışsal gerilim vasıtasıyla mecazi ifade ilk oluşturulduğu bağlamdan koparılarak başka bir bağlam içinde kullanılarak bu yeni bağlam mecazi ifade için yeni bir gerilim teşkil eder. Dolayısıyla etkinin zenginleşmesi buradan kaynaklanmaktadır. Eğer muhatap bu ifadenin eski bağlamından haberdarsa ifadeyi yeni bağlamında anlamlandırma tecrübesi, eski bağlamdan haberdar olmayana göre farklı olacaktır. ^[141]

Gerilim ve paradoks gibi mecazı oluşturan elementlerin çeşitliliği, Arap dili edebiyatı geleneğinin tarihindeki edebi üretimlerin rolünü yorumlamaya yardım edebilir. Zira bu üretimler bir döngü içinde gün yüzüne çıkar: Çünkü eski unsurlar yeni anlamı forma sokmak amacıyla yaşayan mevcut gelenekten devşirilir, bu devşirme sayesinde anlamlar geleceğe yönelik bir modele dönüşür. Dolayısıyla benzer gelenek içindeki bütün üretimler aynı üretim modelinden beslendiği için bu un-

[138] Hausman, *Metaphor and Art*, 9-10.

[139] Cazeaux, "Kant and metaphor in contemporary aesthetics", 4.

[140] Ricoeur, *The Rule of Metaphor The creation of meaning in language*, 112.

[141] Hausman, *Metaphor and Art*, 62-63.

surlar geleneğin yorumlanmasına ve gelişmesine katkı sağlarlar.^[142] Diğer taraftan mecazi yapının nasıl amel ettiğini anlamada yaşanan zorlukların, belirsizliklerin ve mecazın çetrefilli karakterinin İslam tarihi boyunca fikir ayrılıklarına, aşırı kabullere ya da ideolojik ayrışmalara neden olduğu bilinmektedir.^[143] Kanaatimizce yaşanan bu gerilimler doğal bir gerçekliğin ve bu gerçekliğin referansının dilsel bir kargaşaya diğer deyişle ideolojiye bürünmesiyle doğrudan ilişkilidir.^[144]

KAYNAKÇA

- Ahmed, Halil b. Kitabul-'Ayn. Abdülhamid Hindâvî (ed.). 1 Cilt. Beyrut/Lübnan: Dârul- Kütübü'l-İlmiyye,1424 H. Akdemir, Hikmet. "Kur'an-ı Kerim'de Mecazın Varlığı Problemi". Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi IV. (1998) 59-90.
- Arpa, Abdulmuttalip. "Zâhirilik ve Mecâz -İbn Hazm Örneği-". Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 25, cilt XIV. (2012/1), 43-67.
- Arpa, Abdulmuttalip. "Kur'ân'da Mecâz Tartışmaları ve İbn Teymiyye (728/1323)'nin Mesele'ye Yaklaşımı". Akademik Araştırmalar Dergisi. (2010), 181-202.
- Black, Max. "More about metaphor", Metaphor and Thought, Andrew Ortony (ed.). Printed in the United States of America: Cambridge University Press, 1993.
- Black, Max. Models and Metaphors. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1962.
- Bolelli, Nusrettin. Belâgat. İstanbul: İFAV, 2011.
- Brooks, Cleanth. The Well Wrought Urm. London: Dennis Debson, 1949.
- C. Beardsley, Monroe. "The Metaphorical Twist". Philosophy and Phenomenological Research. (Mar., 1962), 293-307.
- Camus, Albert. The Myth of Sisyphus. England: Penguin Books, 1979.
- Cazeaux, Clive. "Metaphor and Heidegger's Kant". The Review of Metaphysics. (Dec., 1995), 341-364.
- Cazeaux, Clive. "Living metaphor". Studi Filosofici. (2011), 291-308.
- Cevizci, Ahmet. Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma, 1999.
- el-Curcânî, Abdulkahir. Kitabu delâilü'l-icâz Mahmud Muhammed Şakir (thk.). Mektebetü'l-hanî matbaatü'l-medeni. Ts.
- Gadmer, Hans Georg. "Felsefe ve Edebiyat", Edebiyat Nedir?. 13-38. İstanbul: Babil yayınları, 2002.
- Gemuhluoğlu, Zeynep. "İslam Düşüncesine Özgü Bir Poetikadan Söz Edilebilir mi?: İlk Dönem Kelam ve Dil Alimlerinde Din Dili-Mecaz/Şiir-Mecaz İlişkisi Üzerine Bir İnceleme". M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 36. (2009/1) 109-134.
- Goldstein, Miriam. "Abu'l-Faraj Haru'n (Jerusalem, 11th c.) on majâz, between usul'al-nah-w, us-u l'al-fıh and i'ja z al-Qur'an". Der Islam, 90(2). (2013), 376-411.
- Gündüzöz, Soner. "Klasik ve Modern Arap Literatürü Açısından İslam Düşüncesinde Hakikat ve Mecaz Tartışmaları". İslami İlimler Dergisi, yıl 8, cilt 8, sayı 1. (Bahar 2013) 31-46.
- Hausman, Carl R. A Discourse on Novelty and Creation. Nerherlands: Martinus Nijhoff, (1975).
- Heidegger, Martin. "Letter on Humanism". Global Religious Vision, Vol I/I, (July 2000), 83-109.
- Heim, Erin M. Adoption in Galatians and Romans. Boston: Brill, 2017.
- Hofstadter, Albert. "Professor Ryle's Category-Mistake". The Journal of Philosophy, Vol. 48, No. 9. (Apr. 26, 1951), 257-270.

[142] Hausman, *Metaphor and Art*, 79.

[143] Hausman, *Metaphor and Art*, 5. Detaylı bilgi için bkz. Arpa, "Zâhirilik ve Mecâz -İbn Hazm Örneği-"; Arpa, "Kur'ân'da Mecâz Tartışmaları ve İbn Teymiyye (728/1323)'nin Mesele'ye Yaklaşımı".

[144] Karl S.Y. Kao, "Comparative Literature and the Ideology of Metaphor, East and West", *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 4, (2000), 4.

- Houston, Fleur. "Can a Sermon be Boring? Metaphor and Meaning". *Reforming Worship: English Reformed Principles and Practice*, Keith Riglin Julian Templeton (ed.), 84-94. U.S.A.: Wipf and Stock, 2012.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 5 Cilt. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- Karadayı, Handan. "Magritte ve Wittgenstein Bağlamında Resim - Dil İlişkisi ve Gerçeklik Arayışı". *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. (Ekim 2008), 1-18.
- Man, Paul de. *Okuma Alegorileri*. İstanbul: Paradigma Yay, 2008.
- Medina, Jose. *Language Key Concepts in Philosophy*. London and New York: Continuum, 2005.
- Philip Wheelwright. *Metaphor and Reality*. Bloomington & London: Indiana University Press, Manufactured in the United States of America, 1973.
- Ricoeur, Paul. "Metaphor and the Main Problem of Hermeneutics". *New Literary History*, 6/1. (1974) 95-110.
- S.Y. Kao, Karl. "Comparative Literature and the Ideology of Metaphor, East and West". *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 4. (2000), 2-9.
- Searle, John R. "Metaphor", *Metaphor and Thought*. Andrew Ortony (ed.). Printed in the United States of America: Cambridge University Press, 1993.
- Simawe, Saadi A.. "Modernism and Metaphor in Contemporary Arabic Poetry". *World Literature Today*, Vol. 75, No. 2. (Spring, 2011) 275-284.
- Suzanna J. Ramos Igor N. Dubina, and Hector Ramos. "Culture as a Driving Force of Individual and Organizational Behavior". *Creativity, Innovation, and Entrepreneurship Across Cultures*. Elias G. Carayannis Igor N. Dubina (ed.). New York: Springer, 2016.
- Talha Boyalık, Mehmet. *Abdülkâhîr Cürçânî'nin Sözdizimi Teorisi ve Tefsir Geleneğine Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, S.B.E., Doktora Tezi, 2014.
- Матвеева, Н.А. Абикенова, А.Ж. "Using Metaphor For Constructing Social Reality In The Novels "1984" By George Orwell And "Brave New World" By Aldous Huxley". *УДК*, 81-26, 2014-10, 24-28.

